

УДК 330.1

Кравчук Н.О.,
викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність сучасного підприємства дедалі більшою мірою стає результатом ефективного використання унікальних за своєю природою факторів нематеріального характеру — таких, як знання й уміння співробітників, професійна кваліфікація, патенти, права на дизайн і торгові марки, відносини із споживачами, структура управління, інформаційні технології тощо, — поєднаних у категорію «інтелектуальний капітал». Економічна система, що базується на знаннях та орієнтована на формування, безпосереднє використання і розвиток інтелектуального капіталу стає основним орієнтиром у соціально-економічному розвитку як окремих підприємств, так і окремих регіонів та держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців, які присвятили свої праці розробці загальних проблем інтелектуального капіталу, є чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, Л. Едвінссон, Л. Прусак, І. Роос, П. Саліван, Т. Стюарт, Т. Фортьюн, І. Хіроякі підкреслюють взаємозв'язок нагромаджених фірмою знань та її майбутніх можливостей, втілюваних у ринковій вартості. Велика увага визначенню та дослідженню сутності категорії приділяється у розробках Е. Брукінга, Т. Б'юзена, В. Іноземцева, С. Ленської, Б. Леонтьєва, Г. Мінса, Д. Моррісона, В. Супрун, Л. Каховської, Д. Шнайдера. Слід відзначити внесок у розробку проблем, пов'язаних з інтелектуальним капіталом, таких вітчизняних вчених, як В. Базилевич, О. Бутнік - Сіверський, В. Врублевський, Н. Гавкалова, В. Геєць, А. Грищенко, М. Долішній, Ю. Зайцев, А. Колот, Е. Лібанова, В. Мандибуря, Л. Федулова, А. Чухно, В. Якубенко та ін. Оскільки категорія «інтелектуальний капітал» є відносно «молодою» у економічній науці, існує багато суперечностей у визначенні самої сутності поняття та складових інтелектуального капіталу.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування суті інтелектуального капіталу підприємства, його видів, структурних елементів та визначення його ролі в успішному функціонуванні підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення умов інноваційного розвитку економіки потребує пошуку механізмів залучення перспективного ресурсу у вигляді знань, інформації, інтелектуального потенціалу. Тому основою людського капіталу є інтелектуальна власність, оскільки саме у формі інтелектуального продукту здійснюється виділення людського капіталу як суспільного явища. Він постає у своїй вищій формі — людському інтелекті.

Існування інтелектуального капіталу вперше було досліджено П. Друкером у роботі «Концепція корпорації» (1946 р.), присвяченій загальному питанню менеджменту. П. Друкер ввів поняття «knowledge worker» (працівник знань) [6].

Надалі цю проблему піднімав Дж. Гелбрейт у роботі «Нове індустріальне суспільство» (1969 р.) в контексті зростання ролі наукоємних виробництв у сучасній йому економіці. Саме Дж. Гелбрейт вперше вживає термін «інтелектуальний капітал» як дещо більше, ніж «чистий інтелект» людини, що включає цілеспрямовану інтелектуальну діяльність. Так, для опису знань вперше було використано поняття капіталу, тобто цінності, що допомагає створювати інші цінності [6].

З огляду на складність категорії «інтелектуальний капітал» в науковій літературі існують різні точки зору щодо його сутності. Найбільш придатним для послідовного категоріального аналізу є структурний, функціонально-структурний, термінологічний підходи:

а) структурний — визначення інтелектуального капіталу через розкриття його структури. Наприклад, Л. Едвінссон, М. Мелоун розуміють під інтелектуальним капіталом особливе поєднання людського капіталу (реальні та потенційні інтелектуальні здібності, а також відповідні практичні навички працівників компанії) та структурного капіталу (його складові задають такі специфічні фактори, як: зв'язки зі споживачами, бізнес-процеси, бази даних, бренди та ІТ-системи) [9].

б) функціонально-структурний — визначення інтелектуального капіталу через аналіз його призначення, тієї специфічної ролі, яку він відіграє у процесі суспільного відтворення. Так, Е. Брукінг вважав, що інтелектуальний капітал — це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати. Складові частини інтелектуального капіталу визначаються автором таким чином: ринкові активи, інтелектуальна власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи [6].

в) термінологічний – визначення інтелектуального капіталу через усталене розуміння сутності категорії капіталу як певного вкладення (цінності, ресурсу), що уможливорює отримання доходу. В. Іноземцев зазначає, що інтелектуальний капітал – це своєрідний «колективний мозок», який акумулює наукові та звичайні знання працівників, набутий досвід, інтелектуальну власність, спілкування й організаційну структуру, імідж фірми, її інформаційні мережі [9].

Таким чином, на нашу думку, під інтелектуальним капіталом варто вважати сукупність знань, досвіду, вмінь працівників, за допомогою яких створюються продукти інтелектуальної власності та забезпечується конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Щодо структури інтелектуального капіталу, то тут також немає єдиної думки серед науковців. Наприклад, Л. Едвінсон і М. Мелоун, подаючи структуру інтелектуального капіталу, чітко розмежовують людський (human) і структурний капітал (structural capital) [4].

А.М. Козирев також підкреслює визначальну роль людських активів у структурі інтелектуального капіталу. Розроблена структура К. - Е. Свейбі включає зовнішню структуру, внутрішню й індивідуальну компетентність. Зовнішня структура включає взаємодію із зовнішнім оточенням, зв'язки з покупцями і замовниками, репутацію фірми і торгові марки. Внутрішня структура складається з інтелектуальних продуктів, створених в середині фірми (моделі, технології, комп'ютерні системи, а також внутрішня культура). Як і К.-Е. Свейбі, Е. Брукінг ототожнює інтелектуальний капітал з нематеріальними активами і виділяє, як уже зазначалось, чотири основні складові інтелектуального капіталу: ринкові активи, людські активи, активи інтелектуальної власності, інфраструктурні активи [4].

Проте, загальна тенденція підходів до аналізу структури інтелектуального капіталу прослідковується і закладена вона Міжнародною бухгалтерською федерацією (International Federation of Accountants (IFAC)). У стандартах, розроблених федерацією, пропонується розглядати інтелектуальний капітал як такий, що структурно складається з трьох основних блоків: людський капітал, капітал відносин з зовнішнім середовищем (його ще називають ринковий або споживчий капітал), структурний або організаційний капітал [3]. Врахувавши погляди науковців на структуру інтелектуального капіталу, можна виділити такі його складові (рис. 1).

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу [розроблено автором на основі [3], [4]]

Погляди на класифікацію інтелектуального капіталу підприємства такі ж різноманітні, як і на його сутність. Узагальнюючи результати досліджень, нами запропоновано класифікацію інтелектуального капіталу за певними кваліфікаційними ознаками (табл. 1).

Разом з тим, формування інтелектуального капіталу підприємства охоплює:

- витрати на охорону здоров'я в широкому розумінні, включно з усіма витратами, які сприяють продовженню тривалості життя, зміцненню імунітету, фізичної та психічної сили, витривалості людей;
- витрати на освіту працівників, що включає навчання та підвищення кваліфікації на виробництві, самовдосконалення, додаткову освіту тощо;
- витрати на посилення мотивації працівників до підвищення якості своєї праці;
- витрати на фундаментальні наукові розробки;
- витрати на аудит та охорону інтелектуальних активів;

- витрати на формування ефективної організаційної структури і корпоративної культури підприємства;
- витрати на вдосконалення внутрішньокорпоративних інформаційних систем;
- витрати на комерційну реалізацію результатів інтелектуальної діяльності підприємства;
- витрати на дослідження безпосереднього середовища підприємства;
- витрати на підтримку ділової репутації, іміджу підприємства;
- витрати на формування системи управління складовими інтелектуального капіталу підприємства [5].

Таблиця 1

**Класифікація інтелектуального капіталу (ІК) підприємства
(розроблено автором на основі [4; 6])**

Класифікаційна ознака	Вид інтелектуального капіталу
структура	– людський – організаційний – споживчий (інтерфейсний)
сфера використання	– матеріальне виробництво (виробнича, торгова, сервісна) – нематеріальне виробництво (наукова сфера) – інноваційна діяльність
характер використання	– використовується – використовується частково – не використовується зовсім
період використання	– короткостроковий – середньостроковий – довгостроковий
роль ІК у виробничому процесі підприємства	– основна – допоміжна
умови формування ІК на підприємстві	– власний – залучений – змішаний
ступінь ризику використання ІК	– повна відсутність ризику – низький – середній – високий
форми власності, у яких можливе використання ІК	– всі (приватна, колективна, державна)
можливість подальшого відчуження ІК	– відчужується – не відчужується
корпоративна трансакція	– акціонерний – пайовий
оцінка вартості	– прямим (витратним) методом, – оцінка вартості експертним методом
форма залучення	– у формі права на об'єкти промислової власності, – у формі авторського та суміжного з ним права, – в інших формах

Проте всі вказані витрати є виправданими, якщо розглянути функції, котрі виконує інтелектуальний капітал, в яких виявляється неабияка роль цього ресурсу для сучасного суб'єкта господарювання. Зокрема до таких функцій належать:

- інформаційна – накопичення, систематизація і передача знань, умінь, навичок, інформації;
- пізнавально-гносеологічна – придбання знань про процеси та явища;
- перетворювальна – перетворення знань у нові результати інтелектуальної діяльності (інформація, продукти, послуги та ін.);
- науково-дослідна – організація і проведення наукових досліджень у економічній, політичній, соціальній, духовній сферах суспільного життя;
- аксіологічна – надання допомоги індивідам в усвідомленні значущості для себе і для суспільства тих чи інших подій і явищ, продукції, робіт, послуг, участь у формуванні особистісного ставлення до них, вибір поведінки на основі свідомої дії і відповідно до цінностей;
- інтегративна – орієнтація на дослідження в усіх сферах і галузях знань з метою створення нової продукції, робіт, послуг;
- регулятивна – встановлення традиційних норм і правил, які регулюють поведінку суб'єктів;
- культурологічна – участь в розширенні пізнання, в освіті, самоосвіті, розвитку культури мислення суб'єктів та ін.;
- виховна – формування самосвідомості індивідів;

– практична (утилітарна) – сприяння вирішенню соціально-економічних, культурних та інших завдань;

– охоронна – охорона результатів інтелектуальної праці шляхом їх використання в повсякденній діяльності [8].

Реалізація цих функцій забезпечується всіма підсистемами (елементами) інтелектуального капіталу.

Висновки з даного дослідження. Отже, інтелектуальний капітал є рушійною силою розвитку економіки в сучасних умовах. З огляду на сутність, складові та функції зазначеного капіталу, нами зроблено висновок про його значущість для функціонування будь-якого підприємства чи організації. Такий ресурс дає змогу фірмі зміцнити свої конкурентні позиції, отримати додаткові вигоди у господарській діяльності, а також сприяти інноваційному розвитку. Саме тому, дослідження специфіки інтелектуального капіталу, його практики і проблематики потребують подальших наукових розробок.

Література

1. Андрейчиков О.О. Онтологічна модель інтелектуального капіталу / О.О. Андрейчиков // Восточно - Европейский журнал передовых технологий. – 2011. – № 5/2 (53). – С. 8–11.
2. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: підручник / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
3. Білоус Н.Б. Структуризація інтелектуального капіталу / Н.Б. Білоус // Науковий вісник НЛТУ. – 2007. – № 174.8. – С. 179–183.
4. Курило Л.І. Класифікація та структура інтелектуального капіталу / Л.І. Курило // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2010. – №1. – С. 71–77.
5. Махомет Ю.В. Напрями нарощування інтелектуального капіталу [Електронний ресурс] / Ю.В. Махомет // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_36/Zmist/21PDF.pdf
6. Нанівська Є.В. Інтелектуальний капітал: сутність та значення у сучасних умовах / Є.В. Нанівська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.15. – С. 256–262.
7. Пронина И. Интеллектуальный капитал: сущность, структура, функции [Електронний ресурс] / И. Пронина // Электронное научное издание Аналитика культурологии. – 2008. – № 2 (11). – Режим доступу: http://www.analiculturolog.ru/component/k2/item/487-article_20.html
8. Хомич С. Історичний розвиток поняття інтелектуального капіталу / С. Хомич // Галицький економічний вісник. – 2011. – №3(32). – С. 28–33.
9. Шульга Ж.О. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія / Ж.О. Шульга // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2(10). – С. 106–111.

УДК 334.73:94(477)

Клименко В.І.,
асистент

Полтавський університет економіки і торгівлі

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Постановка проблеми. В умовах розпаду світової фінансової кризи все більшого значення набуває діяльність кооперативних банків, оскільки вони є основним генератором стабільності та фінансової стійкості у багатьох країнах Західної Європи. Тож можемо зазначити, що дана обставина якнайбільш посилює актуальність досліджень, пов'язаних із вивченням багаторічного досвіду діяльності європейської кооперативної банківської системи, який буде досить актуальним для використання у сучасній вітчизняній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування і розвитку кооперативних організацій у фінансовій сфері вивчали такі науковці, як В.В. Гончаренко, А.О. Пантелеймоненко, А.А. Пожар, Луцишин О.О., Радченко Ю.С., Лю Це Я [1-6] та інші. Однак у більшості наукових дослідженнях не в достатній мірі приділено увагу проблемам розвитку кооперативних фінансових установ на сучасному етапі. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак і зумовило вибір напряму дослідження в науковому та практичному аспектах.